

KENT YOKSULLUĞUNUN KENTSEL DÖNÜŞÜM ÜZERİNDEN OKUNMASI

URBAN POVERTY READING THROUGH URBAN TRANSFORMATION

Mustafa KOÇANCI*, Cem ERGUN**

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, mkocanci@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3950-3532>

** Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, cergun@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0238-8881>

ÖZ

Günümüzde kentler tarihte görülmemiş bir biçimde eşitsizlikleri görünür kalmaktadır. Özellikle 1980 sonrası dönemde kentler, sermayenin yoğun baskı ve istilasına maruz kalmışlardır. Neo liberal politikalarla yeni ve karlı bir yatırım alanı olarak ele alınan kent, piyasanın ihtiyacına uygulanarak dizayn edilmektedir. Kent yoksulları, bu dönüşüm süreçlerinden negatif etkilenen kişilerdir. Benzer bir çıkarım Türkiye’de yürütülen kentsel dönüşüm projeleri için de geçerlidir.

Bu çalışma kapsamında kent yoksulluğu, mekânın dönüşümü üzerinden değerlendirilmektedir. Bu kapsamda önce kent yoksulluğunun tarihsel sosyal içeriğinin kısa bir taraması yapılmış ve neoliberal politikaların mekan dönüşümü üzerinden kent yoksulluğunun yeni durumu incelenmiştir. Böylece, kentsel dönüşüm sonrasında kent yoksullarının maruz kaldığı yeni sosyal dışlanma ve ayrışma süreçlerinin ayrıntıları ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kentsel Yoksulluk, Ayrışma, Dışlanma, Kentsel Dönüşüm.

Jel Kodu: R00.

ABSTRACT

Today, cities reflect inequalities in a way not seen in their history. Especially after the 1980s, cities were exposed to intense pressure and invasion of the capital. The city, which is considered as a new and profitable investment area with neo-liberal policies, is designed for the market needs. The urban poor are those who are negatively affected by these transformation processes. This also applies to a similar inference urban transformation projects carried out in Turkey.

In this study, urban poverty are evaluated by transformation of space. In this context, a brief survey of the historical social content of urban poverty has been made and the new situation of urban poverty has been examined through the transformation of neoliberal policies. Thus, after the urban transformation, details of the new social exclusion and decomposition processes of the urban poor have been revealed.

Keywords: Urban, Urban Poverty, Decomposition, Exclusion, Urban Transformation.

Jel Code: R00.

1. GİRİŞ

Yoksulluk olgusu, akademik bir tartışma yoksulluğun farklı anlam ve içerikleri nesnesi haline geldiği 1890’lardan bu yana açıklamak için işlem ve kapsam

farklılaşmasına uğramış, bu süreç boyunca değişen durumları açıklayabilmek için farklı bakış açılarına göre yeniden ve yeniden tanımlanan bir olgu olmuştur.

Buna göre her bir yoksulluk tanımı/ tipi yoksulluğun karanlıkta kalan bir bölümünü ortaya çıkarmak dolayısıyla daha geniş bir açıklama gücüne kavuşmak için geliştirilmektedir. Örneğin düşük gelire sahip olma ya da gelirden tamamen mahrum olma durumuna bağlı olan ve hayatta kalmak için ihtiyaç duyulan kalori ile ilişkilendirilen yoksulluk tipi yoksulluğun “mutlaklığı”; aynı statü ve gelir seviyesindeki kişilerin kendi içlerinde mekân ve yaşam birimlerine bağlı olarak değişen yoksullukları “göreliliği”, “kronikliği/ kalıcılığı”, “öznelliği” gibi yoksulluk tipleri zaman içinde Bauman’ın (1999) “tüketememe”, Sen’in (2004) “yapamama” gibi yeni kavramsallaştırmalarıyla üretim süreçleri dışında yer alan ve gelire dolaylı bir ilişki içinde yeni tanım ve anlamlara kavuşmuştur.

Yoksulluğun kentsel boyutu, bir başka ifade ile kentsel yoksulluk, iki farklılaşma noktasıyla diğer yoksulluk tiplerinden ayrılmaktadır ve bunlardan ilki, kent tanımından kaynaklanmaktadır. Kent, ismi anılsın ya da anılmasın bir kır karşıtlığı/ farklılığı üzerinden oluşturulmakta ve toplumsal ilişkilerin, üretim, bölüşüm, tüketim boyutları üzerinden tanımlanmaktadır. Dolayısıyla her bir kent tanımı, aslında kırdan bulunmayanlar ya da az bulunanlara karşılık olarak inşa edilmektedir. Bu bağlamda kentsel yoksulluk da kırdan görülmeyen ve kıra ait olmayan yoksulluk özelliklerinin gözlemlenebildiği yerlerdir. Bu noktada kırsal yoksulluk ile kent yoksulluğu arasında, sonuç ve içerikleri bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Kırsal yaşamın sahip olduğu dayanışma ağları, birincil ilişkileri güçlü yapısı ve bu yapının sosyo-ekonomik olarak büyük farklılıklar taşımaması nedeniyle yoksulluğun ortaya çıkardığı kişi/ gruplar arası uçurumları azaltmaktadır.

Kent yoksulluğu tartışmalarının en önemli aktörü, değişen tüm içeriğine rağmen “yeni kentliler” olan göçmenlerdir (Aytaç ve Akdemir, 2003). Yeni kentliler, eski kentlilere oranla gerek kent üzerinde yerleştikleri mekan gerekse kentsel hizmetlere erişim noktasında daha çok sıkıntı yaşamaktadırlar. Özellikle İkinci liberal atak döneminin (neo-liberal dönem) sosyal devlet uygulamalarını nitelik ve nicelik yönünden geriletken sosyo-ekonomik politikalarıyla birlikte hizmetlere erişim probleminin daha da arttığı bilinmektedir. Tüketimcilik, popüler kültürünün yaygınlaşması, suç/ mafya/ çete aidiyet ve temsilleri üzerinden kurulan sosyal ağlar, yeni kentlilerde yeni kimliklerin oluşmasına; oluşan yeni kimliklerse genelde sahip olunan ekonomik yoksullukla birleşerek yeni bir kültürün ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kentin yeni yoksullarının ayakta kalmak, direnmek ve kente tutunmak noktasında yeni bir yaşam tarzını ortaya çıkaran bu süreç aynı zamanda sosyal dışlanma tartışmalarının da başladığı noktadır. Bu çerçevede sosyal dışlanma, sınıf altı tartışmalarının en geniş kümesini oluşturan kent yoksullarının maruz kaldığı ve kent yoksulluğunu diğer yoksulluk tiplerinden ayıran önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kent yoksulluğunun temel unsuru olan sınıf altı kavramını kullanan ilk kişi olarak Myrdal bu kavramı, ekonomik büyümeye rağmen varlığını koruyan, işsizlikten, ayrımcılıktan mustarip bir kesimi tanımlamak için kullanmıştır. Myrdal’a göre sınıf altı, sınıfların dışında kalan, üretim ve bölüşüm ilişkilerinin bir parçası olamayan bir sosyal tabakadır (Myrdal, 1963: 10).

Gans, kent yoksulluğunu Myrdal’ın sınıf altı yaklaşımının ötesinde ele alır. Ona göre kent yoksulluğu, tam zamanlı işlerden yarı zamanlı ve esnek çalışma biçimlerine doğru dönüşen üretim süreçlerinin çıktılarında biridir. Enformel sektörün ve kayıt dışı ekonominin kent üzerinde özellikle de kentlinin yoksul kesimleri üzerinde derinlemesine etkileri olduğunu söyleyen Gans, yükselen işsizlik nedeniyle çok

sayıda genç ve orta yaşlı insanın işsiz kaldığını, insanların bir defa işsiz kalmaları durumunda tutunmak için daha az ücret ve daha kötü çalışma koşullarındaki işleri kabul ettiklerini ancak bir süre sonra bu kötü ve düşük ücretli işlerde de süreklilik sağlayamadıklarını söylemekte ve böylece kent yoksullarının illegal ve legal görünümünde farklı alt kültür normları oluşturduklarını ileri sürmektedir (Gans, 1996).

Türkiye kentleri üzerinden kentsel yoksulluğa bakıldığında da yeni kentlilerin bir başka ifadeyle kente, iç ya da dış göçler sonucu gelen kişilerin ve özellikle gelir yokluğu/ azlığı içinde olanların kent yoksullarını oluşturduğu görülebilir. Göç eden kesimlerin yoksulluk ve kente adapte olma konularında çeşitli çözümler geliştirdiği buna karşılık olarak bu çözümlerin gecekondulu ve enformellik üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla kent yoksulluğu gecekondulu ve enformel sektör ile birlikte değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin kentleşme pratiğinin 1950'lerden sonra hızla artan bir şekilde en önemli unsuru haline gelen gecekondulu, işgücü ihtiyacı üzerinde kalan taşkın nüfusu barındıran bir yapılaşma/yaşam tipi olarak ortaya çıkmış ve barınma problemine geçici/ enformel bir çözüm getiren gecekondulu bölgeleri zamanla kalıcı/ formel boyut kazanmıştır. 1980 sonrasında ise aşağıda da tartışılacağı üzere bir yandan emek yoğun sanayinin kent dışına çıkarılması bir yandan da kentsel arsa sıkıntılarının ortaya çıkması; hem gecekondulu hem de gecekonduluyu kentlerden uzaklaştırma politikalarını doğurmuştur.

Bu çalışmada öncelikle kentsel yoksulluk kavramı tartışılmakta olup, bu tartışma gecekondulu ve yoksul sosyal konutlarının mekânsal/sosyal ayrışması üzerinden yürütülmektedir. Çalışma günümüz popüler kentsel uygulamalarından olan kentsel dönüşüm süreçleri yoksulluğun görünümünü değiştirmekle kalmayıp yoksulluğu mekânsal olarak da ayrıştıran

bir yapıdadır. Bu kapsamda, öncelikle kavramsal bir çerçevenin oluşturulması için literatür incelemesi yapılmış ve araştırma sorusu olan kentsel yoksulluğun mekânsal değişikliklerinin ortaya konulması problematiği gecekondulu ve yoksullar için yapılmış yeni sosyal konutlar üzerinden tartışılmıştır.

2. KENTSEL YOKSULLUĞU OKUMAK

Kent yoksulluğu, yoksulluğu mekâna göre tanımlayan ve içinde yaşanılan mekânın yoksulluk göstergelerine göre, mezzo¹ analizler yapılmasına izin veren, hem yapı hem de birey arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarıldığı bir yoksulluk tipidir. Bu yoksulluk tanımının kökeninde, "getto yoksulluğu" adı verilen, etnik ve mekânsal bir sınırlılık yatmaktadır (Jargowsky ve Bane, 1991). Zaman içinde etnik-mekan yoksulluğundan, farklı etnik grupları da kapsayan bir yapıya dönen ve ancak mekanın yeniden üretilerek yoksulluk bakımından işlevsel hale gelen kent yoksulluğu Bıçkı'ya (2005: 112) göre; bilinen sosyolojik ve iktisadi sınıflardan birine dahil olmayan, toplumun geneliyle uyuşan mutlak verili bir etik normu olmayan, çoğu kez işsiz, yardım bağımlısı ve yetersiz eğitiminden ya da buna eşlik eden etnik dezavantajından ötürü dikey ilerleme imkanı olmayan bir kesimi anlatmaktadır.

Kent yoksulluğunun getto yoksulluğunu da kapsayacak şekilde genişlemesinin nedeni getto yoksulluğunun, her zaman ve her ülkede görülen bir yoksulluk türü olmamasından kaynaklanmaktadır. Fainstein ve Harloe (1992), Amerika ve

¹ Mezzo: Makro ve mikro arasında kalan, orta anlamına gelen bir kelimedir. Sosyal bilimlerin makro ve mikro çalışma perspektiflerinin aksine mezzo çalışmalar hem birey hem de yapı arasında bir geçişlik sağlayarak bireyin yapı, yapının birey üzerindeki etkilerini görebilecek bir platforma araştırmacıyı taşımakta ve yapı/özne dikatomisinde/ saplantısında alternatif bir bakış açısı olarak kullanılabilir. Bu bağlamda kentin, mezzo çalışmaların gerçekleştirilebileceği en uygun alanlardan biri olduğu düşünülmektedir.

İngiltere'deki sınıf altı oluşumları karşılaştırdığı çalışmasında, “birkaç on yıl önce” siyahilerden oluşan yoksul mahallelerin yerini bu süre içinde göçmen mahallelerinin eklendiğini ve günümüzde değişen iş gücü piyasalarına katılım problemlerine bağlı olarak artık bu mahallerde “yerli” beyazların da yer aldığını hatta kentsel yoksulluğun bir alt katmanı olarak göze çarpan sınıf altı mensuplarından olan evsizler içinde, çok sayıda “yerli” beyazın yer aldığını belirtmişlerdir. Dolayısıyla kent yoksulluğu kavramının ortaya çıkışı ve o anda sahip olduğu içeriği ile günümüzde ulaştığı anlam ve içeriği arasında önemli bir farklılaşma olduğu söylenebilir.

Kent yoksulları tartışması, 1960'lara ait gibi görünse de aslında klasik sosyoloji kuramlarında gerek Marx gerekse Weber tarafından da değinilmiş bir takım sosyal kategoriler aracılığıyla da açıklanmıştır. Öte taraftan kent yoksulları ve sınıf altı çalışmalarında Marx ve Weber'in isimlerinin yeteri kadar dile getirilmediği de belirtilmelidir.

Marx'a göre yoksul, mülkiyet problemi dışında “üretim sürecine dahil olan ancak gelir azlığı yaşayan...” kişilerdir (Marx, 2003: 62- 63). Dolayısıyla yoksullar, kapitalist piyasa için emeklerini satarlar ve topluma çalışma ilişkisiyle bağlanırlar. Ancak bu bağlanma onların hak ettikleri refaha ulaşmalarını sağlamaz. Kent açısından aynı süreç değerlendirdiğindeyse Engels'in mekân ve kent algısının Marx'a göre daha yoğun olduğu söylenebilecek olsa da ikisinin de bahsettiği yoksulluk, kapitalist sistem kaynaklıdır ve öncelikle bir kent coğrafyası üzerinde yaşanmaktadır. Marx'a göre yoksulluk sorunun çözümü tahayyül edilen devrimsel değişime sonucunda gerçekleşecektir. Ancak kapitalizm, yoksulların yoksul kalmalarını sağlamak için bu kişilere çeşitli yardımlar yapar, sınıflar arası uzlaşmaz çelişkileri bir parça olsun törpülemek niyetindedir.

Öte yandan Marx, yoksul ve sınıf altı gruplarını iki farklı kavramla tanımlamıştır. Bugün günümüzde sınıf altı için kullanılan

tüm tanımlamalar Marx tarafından “lumpen proletarya” kavramının altına toplanmıştır. Marx'a göre lumpen proletarya, üretim ilişkilerinin dışında kalan ya da kendine bu ilişki içinde yer bulamayan, burjuvazinin çıkarları güdümünde hareket eden, eski toplumun atıkları üzerinde yaşayan ve yeni hakim sınıf tarafından beslenen, “aşağılık” bir sosyal kesim olarak tanımlanmaktadır. Lumpen proletarya suçlular, keşler, ordudan kovulmuş askerler, hırsızlar, yan kesiciler, dolandırıcılar, fahişeler, kadın tüccarları gibi “çürümüş” kişilerden oluşmaktadır (Marx, 2003) ve bu tam olarak günümüzde kent yoksulları içinde görülen sınıf altı kesimine dahil olanlara dair bir göndermedir.

Öte yandan Marx, çalışmalarında kapitalizmin ihtiyaç duyduğu ve yedek işgücü ordusu ismi verilen, “artık nispi nüfus” kavramını da kullanarak, günümüzde kentsel yoksulluk içinde tanımlanan bir kategoriye ortaya çıkarmıştır. Buna göre artık nispi nüfusu oluşturan kesim, emeğini çeşitli sebeplerle işgücü pazarında kiralayamayan ya da kiralamaya bile diğerlerinden daha düşük bir ücretle bunu gerçekleştirmek zorunda olan kişilerdir. Bu kapsamda, artık nispi nüfusu oluşturan birinci grup, işgücü potansiyelleri taşımalarına rağmen iş gücüne katılmayan kişilerdir. Yedek işgücü ordusu olarak da bilinen bu kişiler, kapitalist sistemin sadece üretim yönünden değil siyasal krizlerinde de kullanılan ve krizin başarıyla atlattırılmasını sağlar. İkinci artık nispi nüfus, çocuk işçilerdir. Bu açıdan bakıldığında çocukların çalışması, yoksulluk sorunuyla ilgilidir. Günümüzde kent yoksulluğunun en önemli göstergelerinden biri olan çocuk işçiliği bu kapsamda Marx tarafından da dikkate alınmış ve kapitalist sistemin devamlılığında işlevsel olarak yorumlanmış bir unsurdur. Marx'ın artık nispi nüfus kapsamında değerlendirdiği üçüncü bir grup ise engellilerdir. Fizyolojik engellilik ister doğuştan isterse iş kazalarıyla ortaya çıksın, kişiyi işgücü piyasalarının dışına atan ve böylece yoksulluk içinde ihtiyaçları başkaları tarafından karşılanmaya mahkûm olan bir eşitsizliktir (Marx, 2011: 624-

626). Böylece kent yoksullarının ve sınıf altı grupların günümüz tartışmalarındaki durumları ilk olarak Marx tarafından dile getirilmiştir.

Wright'a göre (1979: 6) Weber, sınıfı alıcı ve satıcı olarak pazardaki duruma göre oluşturmaktadır. Ancak sınıf kavramı, Weber tarafından kendi başına yeterli bir açıklama kapasitesine sahip bir araç olarak kullanılmamaktadır. Kent yoksulluk tartışmaları açısından Weber, "hayat şansı" kavramıyla, pazardaki bireylerin farklı güçlere sahip olduklarını ileri sürmekte; "hayat şansı" ile kişinin sahip olduğu verili duruma işaret etmektedir. Şansı az olan kişiler, piyasada güçlü değildir ve daha düşük statülere sahip olur (Marshall, 1999: 815). Kentsel yoksulluğun hem mekânsal yayılmasında hem de toplumsal iş bölümünün oluşmasında "hayat şansı" son derece geniş bir anlatım becerisine sahip bir kavramdır. Çalışan kesimler açısından bakıldığında "Dirty jobs"lar, yani pis işlerin yerine getirilmesinde, hayat şansları düşük olanlar yer almaktadır. Hayat şansı, dolayısıyla bir sonuç olarak sınıf altı ortaya çıkarmaktadır. Hayat şansı olmayanlar ya da az olanlar, kent yoksulları olarak tanımlanan sınıf altıdır. Öte yandan pek çok yazar ve düşünür Weber'in "hayat şansı" kavramını eleştirmektedir. Örneğin Mills, kişinin sahip olduğu aile, gelir seviyesi, boyu, kilosu, genetiğe bağlı olan hastalıkları ya da üstünlükleri, çevresel nedenlerden kaynaklanan durumları ve bu durumları değişmez bir veri olarak göstermenin hatalı olduğunu söylemektedir (Mills, 1964: 129- 137).

Klasik teoride Weber tarafından dile getirilen "hayat şansı" kavramı, hayat şansına sahip olmayanların durumunu, bir arka plan formu olarak Tanrısal bir değişmezlik ve belirlenmişlik içinde göstermektedir. Oysa bu şansa sahip olup olmama durumu bir mutlaklık değil aksine bir üretim ve bölüşüm ilişkisinin sonucudur. Dolayısıyla üretim ve bölüşüm ilişkileri sonucunda şansa sahip olmuşların yine şansa sahip olanları ortaya çıkardığı bir duruma tekabül etmektedir. Bir başka ifade ile hayat şansına sahip olanlar

kendilerinden sonra bu şansları kimin tarafından kullanılacağını belirlemektedir. Bu konuda Marx (2011: 620), Weber'den çok önce, Manchester'daki ortalama insan ömrünün varlıklı sınıflar için 38 yoksullar içinse 17 yıl olduğunu, Liverpool'da aynı sürenin varlıklı sınıflar için 35, diğerleri içinse 15 yıl olduğunu belirterek; "ayrıcalıklı sınıfın işleri tıklarında olan insanları, kendilerinden daha az şanslı hemşerilerine göre iki kattan daha uzun süre yaşama hakkına sahip" olduğunu söylemiş ve dolayısıyla şans denilen şeyin, aslında toplumsal refahın adaletsiz bölüşümünden kaynaklandığını vurgulayarak Weber'e neredeyse yarım yüzyıl öncesinden yanıt vermiştir.

Giddens ise kentsel yoksulluk formunun herkes için kalıcı bir kimlik ve kültür oluşturmadığını ileri sürmekte ve toplumsal değişim açısından bu yoksulluk tipine bakıldığında çeşitli sosyal hareketliliğin görüldüğünden bahsetmektedir (Giddens, 2008: 346- 348) Giddens bu durumu bir metafor kullanarak açıklar. Giddens'a göre "kibar yoksullar" ve "yeni zenginler" kentsel yoksulluk göstergeleri içine giren ve çıkan kişileri tanımlamak için kullanılmaktadır. Bir dönem gelirleri ve mülkleri açısından zengin sayılan kişilerin servetlerini kaybetmeleri durumunda bile sahip oldukları aristokratik toplumsal ağına servet yitimi sonrasında da devam ettirirler. Bu onları kibar ancak fakir yaparken; önceden gelir ya da mülk azlığı içinde olan kişilerin gelir ya da mülk kavuşmaları ise "yeni zenginler" olarak tanımlanmaktadır. İki metaforik kategori arasındaki fark statüdür. Bu statüde kişiler zenginleşmeler bile, geleneksellik içinde oluşmuş statüye en azından kısa bir sürede kavuşamazlar. Dolayısıyla Giddens'a göre yoksulluk sadece gelir ve mülk üzerinden tanımlanması mümkün olmayan bir olgudur. Bu çerçevede Işık ve Pınarcıoğlu'na (2001: 70) göre kent yoksulu olan ve sınıf altı olarak tartışılan küme, yeni yoksullardır ve Buğra ve Keyder'in (2003:23) vurgulamasıyla, yeni yoksullar içinde tanımlanan kesimlerin toplumsal bütünleşme ihtimali büyük çapta

ortadan kalkmıştır. Bunun temel sebebi ise gelirden çok, kişiyi içine alan yoksulluğun ortaya çıkardığı statüdür.

Toplumsal bütünleşmenin ortadan kalkmasında, Weber'in "social clause" kavramı önemli bir açıklayıcı faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı toplumsal grupların kaynak ve fırsatlara erişimi konusunda eşitsizlik içinde olduklarına işaret eden bu kavram, az sayıda seçilmiş insanın bu kaynaklara erişim sağladığına ve yine az sayıdaki insanın, başka insanların da bu kaynak ve fırsatlara erişmesini engelledikleri yönünde bir içeriğe sahiptir. Weber bunu sosyal duvarlar olarak adlandırmaktadır ve kent yaşamının tarafları olan yoksullar ve yoksul olmayanlar, bu duvarlar aracılığıyla bölünmüş durumdadır (Alver, 2007: 45-55). İnsanlar yoksullar ve yoksul olmayanlar arasında bu duvarı örerken, statü tuğlalarını kullanmaktadır.

3. KENTSEL DÖNÜŞÜMDE YOKSULLUK: GECEKONU VE YOKSUL SOSYAL KONUTLAR

3.1. Türkiye’de Gecekonu Ve Günümüz Yaklaşımları

Türkiye’de kentleşme denilince salt kentli nüfusun artması ya da kentlerin planlı olarak büyümesi değil, bir arada ya da birbirine eklenmiş biçimde yoksulluk, gecekonu ve enformel sektör gibi sorunlar akla gelmektedir (Ekinci, 1995: 19). Bir diğer ifade ile kent çalışmaları daha çok kır-kent göçü, gecekondulaşma ve kent yoksulluğu bağlamında yapılmaktadır (Erder, 1996: 17).

Kırdan kente göç eden kitlelerin barınma ve geçinme stratejileri özünde enformel özellikler taşımaktadır. Gecekonu, formel olarak adlandırılan ekonomik ve toplumsal ilişkilerin dışında enformel süreçlerde doğar, gelişir ve sakinlerine kentte bir yaşam sunar. Bu süreçler, hem kent hukuku dışında kural dışı bir biçimde yapılan enformel konut piyasasının hem de yaşamı devam ettirebilmek için elde edilmesi gereken gelirin kazanılmasını sağlayan

enformel işgücü piyasasının oluşması ile gerçekleşmektedir. Enformel süreçler, az gelişmiş ülkelerin dengesiz toplumsal yapısının ortaya çıkardığı kendi özgül koşullarının ürünü olarak görülmektedir. Bu görüşe göre; enformel konut ve istihdam piyasaları, formel pazar mekanizması içinde kalkınma çabası gösteren geri kalmış ülkelerin bağımlı ekonomilerinin bir sonucudur. Tarımsal teknoloji ithalatının kırdan açığa çıkardığı atıl işgücü kentlere yönelmekte; kentlere göç edenlerin barınma ve istihdam süreçlerinde gösterdikleri çabalar da enformel bir piyasanın ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 50-51).

Gecekonu nüfusu yeni sanayileşen ülkemizde uzun yıllar boyunca ekonominin ve kentsel yapının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Gecekonu nüfusunun ekonomiye katmış olduğu ucuz emek gücü sanayileşmenin gelişmesinde katkıda bulunmuştur. Bu emek gücü aynı zamanda fabrikalar ya da ticaret ve hizmet sektörlerinin mekandaki yerlerine en yakın alanlara yerleşerek ortaya işverenin ödediği ücrete eklenebilecek bir ulaşım maliyetinin önüne geçmiştir. Aynı şekilde konut sorununa kendiliğinden bir alternatif geliştirerek yapım maliyetini işveren ve kamuya yüklemeyen barınma sorununu çözmüştür (Şenyapılı, 2004: 272). Bahsedilen olumlu katkılarından dolayı da ülkemizde uzunca bir dönem gecekonduya ve gecekonduluya göz yumulmuş ya da bu enformel konut edinme biçimi bir şekilde af ve imar ıslah planlarıyla formelleştirilmeye çalışılmıştır. Bir diğer ifade ile sanayileşme yoğun kalkınma döneminde kentlerde işgücüne yönelik ihtiyacı karşıladığı için gecekonu ve gecekondu nüfus, genel anlamda bir sorun olarak görülmemiştir.

Kentleşme sürecine ilişkin neredeyse tüm çalışmaların temel nesnesi olan gecekonu olgusuna ilişkin yaklaşımlar; "inkar", "görmezden geliş", "çaresiz kabul" ve "af" şeklinde gruplandırılabilir. Bu doğrultuda önerilen çözümler de; "yıkım", "önleme", "yönlendirme" ve "ıslah" şeklinde sıralanabilir. Yıkım; "özellikle büyük kentlerde hazine ya da üçüncü şahısların

arazisinde, izinsiz ve düzensiz şekilde yapılmış gecekonduların zabıta eliyle yıkımı” şeklinde gerçekleşmektedir. Önleme; “kolluk kuvvetlerince alınan önlemler sonuç vermeyince, ilgili grubun kendine özgü sosyo-ekonomik koşullarının göz ardı edilerek kentin merkezi alanlarında sahibi eliyle gündün güne gelişen gecekondulaşmaya alternatif olarak hedef gruba kent çeperlerinde hazırlanan Gecekondu Önleme Bölgelerinde bitmiş konut sunulması” anlamına gelmektedir. Yönlendirme; “konutların yönetimlerin uygun gördüğü alanlarda ve kısmi planlama-projelendirme çerçevesinde yapılması için, İmarlı Altyapılı Arsalar hazırlanarak gecekondulara sunulması”dır. İslah ise; gecekondulaşma baskısının yoğunluğu karşısında yıkım ve önleme yöntemlerinin yetersiz kalması ve kentlerde gecekonduların konut stoku içinde en büyük yere sahip olması nedeniyle, periyodik olarak ve her defasında son kez hatırlatması ile çıkarılan imar aflarına dayanarak mevcut gecekonduların ıslahının amaçlanması” şeklinde bir uygulamadır (Çopuroğlu, 2006: 147).

1980 sonrasında küresel anlamda ortaya çıkan ekonomik yeniden yapılanma, ulus devletlerin değişen rolleri, kentler arasında artan rekabet gibi faktörler kentleri ve kent ekonomisinin yeniden ortaya çıkışını yönlendirmektedir. Bunlar arasında kentleri en çok etkileyen faktör, küresel yeniden yapılanma sonucunda ekonomide ve üretim sistemlerinde ortaya çıkan dönüşümdür. Bu süreçte sanayi kent merkezlerinden uzaklaştırılırken hizmet ve finans sektörleri kent merkezlerinde yoğunlaşmaktadır. Üretim sistemlerindeki dönüşümler, ekonomik altyapıda ve yerleşim örüntüsünde değişimlere yol açarken toplumsal anlamda da değişimlere neden olmaktadır. Hizmetler ve finans sektörünün öneminin artmasına paralel olarak profesyonel meslek grupları, üst düzey yöneticiler, teknik personel ön plana çıkarken üretim sektöründe çalışan kesimler gözden düşmüştür. Buna paralel olarak üretimin kent dışına taşınmasıyla kent merkezleri hizmetler ve finans

merkezlerinin yöneldiği alanlar olmuştur (Kayasu ve Yaşar, 2003: 23). Sermayenin yer seçimi ve üretim biçimleri kentsel alanlarda mekânsal organizasyonları da etkilemektedir. 1980 sonrasında üretim biçimlerinin değişmesi, kent merkezlerindeki sanayinin kent dışına itilmesi ve kent merkezlerinde yeni iş alanlarının yaratılması kentsel mekânı da etkilemiştir (Osman, 1998: 139). Sanayi sektörünün kentlerin dışına çıkması/çıkarılmasına koşut olarak sigortacılık, kültürel etkinlikler, finansal hizmetler, yöneticilik hizmetleri, reklamcılık, pazarlama, araştırma ve benzeri sektörler kent merkezinde yoğunlaşmıştır (Başer, 2005: 495). Kentlerde hizmetler sektörünün gelişimine paralel olarak kent merkezlerinde yaşanan yığılma (gerek işyeri gerekse bu sektörlerde çalışanların konut vb. talepleri) kentsel arsa rant değerlerinin yükselmesine neden olmuştur (Ayten, 2005: 691).

Günümüzde neoliberal politikaların belirleyici olduğu yeni kentsel politikalar gereği sanayi kentin dışına kaymaktadır. Böylelikle gecekonduların, sanayinin işgücü ihtiyacını karşılayan nüfusun konut sorununu çözme bağlamında gördüğü işlev de geçerliliğini yitirmektedir. Yoksul kesimlerin mekânı olmak ve sanayi için işgücü sağlamak gibi işlevleri geçersizleşen gecekondular bölgeleri, günümüzde sermayenin yeni yatırım alanları olmak gibi yeni bir işlev kazanmışlardır. Bir konut türü olarak işlevini dolduran ve artık sanayi için işgücü ihtiyacıyla ilgisi kalmayan gecekondular gözden çıkarılırken, gecekondular mahalleleri sermayenin çekim alanları olarak yeniden örgütlenmek istenmektedir. Bu süreçte gecekondular nüfusun yerleşim alanlarını terk etmesi ve kentin yeni bir görünüme kavuşturulması söylemi daha fazla vurgulanmaya başlanmıştır (Aslan, 2006: 105-106). Bu vurgu beraberinde gecekondulara ve gecekondulara bakışın da değişmesi ve bu değişimin söylemlere de yansımaları sonucunu getirmiştir.

Önceleri gecekondulara yönelik çözüm arayıcı ya da affediciler özellikler taşıyan

politik tutum ve tercihler günümüzde yerini net bir şekilde yıkma ve yok etme tutumuna bırakmıştır. Günümüz gecekondular politikalarında önceki dönemlerden bir kopuş ve bir kırılma olduğu, gecekondular ve gecekondular dışlayan bir anlayışın hâkim hale geldiği görülmektedir. Günümüz politikalarına damgasını vuran dışlayıcı söylemin temel nedeni gecekondular alanlarının sermaye açısından yeni yatırım alanları olarak önem kazanmış olmasıdır. Sermaye birikim süreçleri açısından kentin önemli ve merkezi noktalarına yakın olan gecekondular mahallelerinin değişim değeri önem kazanmaya başlamıştır. Bir yandan barınma ihtiyacını karşılayan yapılar olma özelliğini kaybeden diğer yandan da sanayi açısından ucuz işgücü sağlama işlevini yitiren gecekondular gözden çıkarılırken; gecekondular bölgeleri de küresel sermayenin çekim alanları olarak yeniden yapılandırılmaya çalışılmaktadır. Bu yeniden yapılandırma sürecinde, gecekondular nüfusun yaşanabilir kıldıkları yaşam alanlarını terk etmeleri ve kentlere yeni bir görünüm kazandırılması söylemi yoğun bir biçimde vurgulanmaya başlamıştır (Aslan, 2007: 129).

Son yıllarda kentlerin kimlik değiştirmesi, üretici vasfıyla birlikte birer idari merkez ve denetim merkezi olarak işlerlik kazanmaları istihdamın biçimini (kalifiye elemana duyulan ihtiyacın artmasıyla, vasıfsız işgücü/gecekondular nüfus üretimin ve kentsel yaşamın dışına itilmiştir) değiştirmiştir. Dolayısıyla kent içerisinde bu gruplara duyulan ihtiyaç geçerliliğini yitirmiş ve kentlerin bu kesimlerden arındırılması bir zorunluluk haline almıştır (Demirer vd., 1999: 333-335).

3.2. Sermayenin Hedefindeki Kentler Ve Dönüşüm

Sermaye birikimi; üretim ve tüketim hacminin büyümesini, emek piyasalarının sürekli değişmesi ve genişlemesini, yeni sosyal ve fiziksel altyapılarla yeni teknoloji tarzlarının uygulanmasını sağlayabilmek için kentsel mekânların sürekli olarak yeniden biçimlendirilmesini gerekli kılmaktadır (Harvey, 2016: 344).

Küreselleşme adı verilen süreçte devlet ideolojik ve ekonomik açıdan vatandaşlarını değil; sermaye sahiplerini desteklemektedir. Bu destek mekanizması yakın dönemde yeni bir kent sorununu ortaya çıkarmıştır. Ulusal/küresel sermaye kentsel mekânı salt bir meta olarak ele alarak fiyatlandırmakta, kent sakinlerini istismar etmekle birlikte yerlerinden ederek kentsel arazilerin değerini arttırmaktadır (Merrifield, 2017: 18).

Günümüz kentleşmesinin temel özelliğini sermayenin daha önce görülmemiş ölçüde kent mekânına kendisini dayattığı bir süreç oluşturmaktadır. Bu süreçte yaşanan sosyo-mekânsal çelişkilerle birlikte kentsel yoksulluk, dışlanma ve ezilme oldukça çarpıcı bir içerik kazanmıştır (Şengül, 2001: 94). Önceleri dışlanma dendiğinde gecekondular alanlarında ve kentlerin çeperlerinde yaşayan kesim akla gelirken; günümüzde kent merkezlerindeki çöküntü alanlarında ve terk edilmiş tarihi-eski evlerde yaşayan kesimler de dışlanmış gruplarla birlikte anılmaktadır. Emek piyasasının, siyasal süreçlerin ve toplumsal ilişki ağlarının dışında kalma şeklinde 3 farklı boyutu olan dışlanma ve yoksulluk bir yandan yoksulluğu süreklileştirirken (Dericioğulları Ergun, 2014: 9; Özbek Sönmez, 2002: 253) bir yandan görünür kılmaktadır. 1980'lerden itibaren egemen doktrin haline gelen neoliberal söylem ve politikalar tüm ülkelerde belli kesimlerin yaşam standartlarında düşüşe neden olmuştur. Sosyal devletten kopuşun hızlanması ve piyasa süreçlerinin etkinleşmesiyle birlikte yaşanan değişimlerle birlikte zaten hassas bir yapıya sahip olan yoksul ve düşük gelirli haneler, kadınlar, çocuklar ve yaşlıların durumu daha da kötüleşmiştir. Neoliberal politikaların refah devletine karşı girdiği saldırının toplumsal sonuçları da en fazla kentlerde hissedilmiştir. İşsizlik, konut sorunu, dışlanma vb sorunlar kentlerde odaklanmıştır (Şengül, 2001: 170).

Günümüzde insan nüfusunun büyük bir kısmının yaşadığı kentler; tüketim toplumunun, sürekli kar peşinde koşan sermayenin ve onun ortaya çıkardığı

gelişmelerin, talan ve yağmanın sonucunda insana yabancılaşan mekânlar haline gelmiştir. Günümüz kentlerinin en önemli sorunları olarak gösterilen yoksulluk, göç, konut sorunu, altyapı yetersizlikleri, çevre kirliliği vb sorunlar, merkezinde insan yaşamının ihtiyaçlarının değil sermayenin ihtiyaçlarının bulunduğu kapitalist sistemden kaynaklanmaktadır (Demirer, 1999: 9-10). Kentlerin en büyük sorunu olduğu ileri sürülen ve kentsel dönüşüm projelerine konu edilen gecekondu bölgeleri, sermayenin ucuz emek ihtiyacı duyduğu dönemde barınma sorununu çözdüğü için görmezden gelinmiş hatta desteklenmiş, ancak günümüzde üretimin yeniden yapılandırılması ve kentsel mekânın artan değeri karşısında yaşayanlarıyla birlikte gözden çıkarılmışlardır.

Günümüz kentsel dönüşüm projelerinin neredeyse tamamı; toplumsal ve ekonomik politikalarla desteklenmeyen, katılım süreçlerini engelleyen, dönüşüm alanlarındaki sosyal ilişki ağlarını görmezden gelen, kültürel ve toplumsal birikimi göz önünde bulundurmayan, kentleri salt fiziksel olgularmış gibi algılayarak yıkıp yeniden yapma şeklinde gerçekleşmektedir (Öktem Ünsal, 2015: 303). Ülke kentlerinin neredeyse tamamında hayata geçirilen kentsel dönüşüm uygulamaları; deprem riski, gecekondu, sağlıksız ve niteliksiz çevre/konut, kentsel dokunun bozulması vb. nedenlerle hayata geçirilmektedir. Uygulama sonuçları ise kentlerin kentsel dönüşüm projeleri aracılığıyla, sermaye grupları için yeni yatırım/birikim araçları haline getirilme ve rant kaynağı olan birer metaya dönüştürülme çabalarına sahne olduklarını göstermektedir (Engincan, 2015: 109).

Yerinden etmenin ya da tahliye sürecinin en önemli aracı olarak günümüzde kentsel dönüşüm projeleri hazırlanmakta ve uygulanmaktadır. Dönüşüm alanı olarak ise daha çok yoksul/marjinal kesimlerin ya da işçi nüfusunun ya aldığı, kent merkezlerindeki ya da yerleşimin yoğun olduğu alanlar seçilmektedir. Üretim

biçimlerinin değişmesi ve küresel sermayenin kent merkezlerini yatırım alanı olarak yeniden keşfetmesi ile birlikte; bir yandan küresel sermaye için çok katlı iş merkezleri, diğer yandan buralarda çalışanlar için lüks konutlar, alışveriş ve dinlenme amaçlı merkezlerin yapılması gerekmektedir. Tüm bu yapıların inşası için, özellikle kent merkezlerinde boş arazi bulmak neredeyse imkansız olduğundan; enformel sektörlerde, geçici nitelikte işlerde, sendikasız ve sosyal güvenceden yoksun olarak çalışanların, yoksulların ya da marjinal grupların yoğun olduğu, kentlerin merkezinde kalan ya da rantı yüksek olan yaşam alanları hedef seçilmektedir. Böylelikle hem bir yandan genellikle sorun üreten gruplar olarak görülen bu kesimler kentlerden uzaklaştırılmakta hem de sermaye ve varıl kesimler için yeni alanlar yaratılmaktadır (Ergun, 2009: 222).

Yakın dönemde ülkemizin hemen her kentinde hayata geçirilen kentsel dönüşüm uygulamalarının ilk örnekleri ne yazık ki yukarıdaki ifadeleri destekler niteliktedir. Yerel yönetimlerin ıslah imar planlarına ek olarak uygulamaları arasına aldığı kentsel dönüşüm projelerinin ilk örneklerinden biri de Ankara Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesidir. Proje; ekonomik, sosyal, kültürel, fiziksel ve çevresel boyutlarını gözetken hedefler koyması bakımından çok boyutlu bir proje olarak lanse edildiyse de süreç içinde kentsel rantlardan yararlanma hedefi ön plana çıkmış ve diğer hedefler göz ardı edilmiştir. Hatta ilk aşamada yeşil alan olarak belirlenen yerler bile plan değişikliği yapılarak rantı arttırmak adına konut alanına dönüştürülmüştür (Uzun, 2006: 50; Özdemir Sönmez, 2006: 126).

Proje öncesinde bir ya da iki katlı gecekonduların bulunduğu alana çok katlı apartmanlar inşa edilmiş; orta ve üst sınıfların bu alana gelmeleriyle yıllardır bölgede yaşayanların yerlerinden edilmeleri ve yer değiştirmeleri söz konusu olmuştur. Proje kapsamında yapılan konutların ilk blokları katılımlarını teşvik etmek için gecekondu sahiplerine verilmiştir. Alanda

uzun yıllardır yaşamakta olan hak sahipleri vadinin yamaçlarında hızlı inşa yöntemleri ve kalitesiz malzeme kullanılarak gerçekleştirilmiş düşük maliyetli bloklara yerleştirilmiştir. Daha sonra yapılan konutların üst ve orta sınıflara satılmasıyla da inşaat firmaları gecekondulara sahiplerine verdikleri konutların masrafını çıkarmış ve kar etmişlerdir. Bölgenin kentin prestijli alanlarına ve kent merkezine yakınlığına bağlı olarak burada yaşayan eski nüfusun büyük bir kısmı bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Yerleşim alanlarını terk etmek zorunda kalanların önemli bir kısmı projeye dahi edilmeyen kiracılar, gecekondular karşılığında kendilerine verilen evlerin masraflarını karşılayamayan, yeni evlere sahip olmak adına borçlandığı farkları ödeyemeyen ve değişen sosyal-kültürel ortama uyum sağlayamayan gecekondular sahiplerinden oluşmaktadır. Bir kısım gecekondular sahibi ise kar elde etmek amacıyla konutlarını satarak başka alanlara taşınmış ve yaşam alanlarını gönüllü olarak terk etmişlerdir (İslam, 2006: 44-45; Dündar, 2003: 72-73; Çopuroğlu, 2006: 148; Özdemir Sönmez, 2006: 125).

Türkiye’de kentsel dönüşüm alanları incelendiğinde; İstanbul Sulukule kentsel dönüşüm uygulamalarının en dikkat çekici örneklerinden birini oluşturmaktadır. 2006 yılı sonlarında yenileme alanı için acil Bakanlar Kurulu kararı çıkartılarak emlak sektörü ve yatırımcılar açısından cazip bir alan haline getirilmiştir. Ancak bu karar aynı zamanda Sulukule sakinlerinin evlerini, işyerlerini ve yaşam alanlarını kaybetme riskini de ortaya çıkarmıştır (Çavuşoğlu, 2009). Mahalle sakinlerinin tüm süreçlere katılımının sağlanmadığı ve kendilerine sadece mülklerini satarak mahalleden ayrılmaları ya da mülklerine biçilen değer yeni konutların bedelinden düşülerek borçlanmaları seçenekleri bırakılmıştır. Mahalle sakinlerinin büyük çoğunluğu borçlanılacak bedelleri ödeyemeyecek durumda olduklarından mülklerine biçilen bedelleri kabul ederek Sulukule’den ayrılmak durumunda kalmışlardır (Sakızlıoğlu, 2006: 40-41).

Benzer biçimde bir kentsel dönüşüm süreci İstanbul Tozkoparan’da yaşanmıştır. Mahallenin konumu itibariyle cazip bir kentsel mekan olarak görülmesi yıkılıp yeniden yapılandırılmasını içeren bir proje kapsamına alınmıştır. Yeniden yapılandırılacak olan mahalle bir yandan yeşil alanlarını ve bahçelerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalırken; diğer yandan mahalle sakinlerinin yeni binalarda ev sahibi olabilmek için fark bedeli ödeme zorunda olmaları yerinden etme aracı olarak görülmektedir. Buna gerekçe olarak da eski-yeni konutlar arasındaki bedel farkının çok yüksek olması ve mahalle sakinlerinin dar gelirli bireyler olduklarından ödeyemeyecekleri gösterilmektedir (ATLAS, 2009: 14-16).

4. KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN YANSIMALARI: MEKÂNSAL AYRIŞMA VE DIŞLANMA

Dünya genelinde 1980’den sonra uygulamaya koyulan neo-liberal politikalar, küreselleşmenin gereği olarak, bütün alanlara yayılmış ve dünya ekonomisi ile bütünleşme hedefi doğrultusunda tüm ülkelere, piyasa odaklı bir bakış açısı kazandırmaya çalışılmıştır. Bu süreçte kent, hem neo-liberal politikalardan hem de küreselleşmenin getirdiği mekanizmalardan nasibini almıştır (Dericioğulları Ergun ve Sallan Gül, 2016: 340). Günümüzde sermayenin en büyük destekçisi ve yatırım alanı olan kentlerde bir tarafta lüks yaşam standartlarına sahip kesimler yaşarken; diğer tarafta oldukça düşük yaşam standartlarında ve yoksullukla/yoksunlukla iç içe yaşamlarını devam ettirmeye çalışan oldukça geniş bir kitle bulunmaktadır (Dericioğulları Ergun, 2014: 16). Bu tarz ikili bir kentsel yaşam ayrışma alanlarını net bir biçimde karşımıza çıkarmaktadır.

Neo- liberal politikaların “kaynak arttırımı” ya da kaynak yaratma krizi dahilinde sosyal devlet uygulamalarını kaldırması kendini barınma alanında da göstermektedir. Özellikle Avrupa’da dönüşen sosyal politikalar kapsamında, devlet desteği ile gerçekleştirilen barınma yardımlarında

önemli değişiklikler yaşanmıştır. Örneğin İngiltere’de 1980 öncesinde 5 milyon kadar yoksullar için tasarlanmış sosyal konut bulunurken, günümüzde bu rakam yaklaşık 3 milyona düşmüştür. Bununla birlikte Hollanda’da aynı gruplar için hizmet veren sosyal konut sayısı 2.4 milyondur. Bu rakamlar diğer Avrupa ülkelerinde şöyledir: Fransa : 4,2 milyon, Avusturya 800 bin, Almanya 1.8 milyon, İrlanda 124 bin, Danimarka 530bin, İsveç 780bin’dir. Türkiye, tüm neo- liberal dönüşümün aksine, geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelere paralel bir şekilde, 1980 sonrasında yoksullar için barınma koşullarını geliştirme/ iyileştirme pratiğine girmiştir. Toplu Konut İdaresinin bu amaçla inşa ettiği konut sayısının yıllar içinde nasıl geliştiği bu anlamda önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. İlgili kurumun Ocak 2018 faaliyet özetine bakıldığında inşa edilen konutların %44.96’sının “dar ve orta gelir gurubu”nda bulunan kişilere yapıldığı, %18.59’unun “alt- yoksul gelir grubu”na ait olduğu ve %17.16’sının da gecekondü dönüşümü ile ortaya çıkan konutlar olduğu görülmektedir (TOKİ: 2018).

Hemen hemen tüm sosyal bilim alanlarında yapılan çalışmalar kent olarak adlandırılan mekânın hemen her dönemde gelir, güç ve saygınlık sahipliğine göre biçimlendiğini göstermektedir. Bilinen en eski kentler üzerine yapılan çalışmalar, toplumsal eşitsizliklerin mekândaki izlerini ortaya koymaktadır. Konut büyüklükleri, konut yapımında kullanılan malzemenin kalitesi, konuttaki eşyaların ve yaşam tarzlarının farklılıkları, toplumsal eşitsizliklerin kentlerin doğasında olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak kapitalist toplumdaki önce, kentlerdeki mekânsal ayrışmayı belirleyen temel faktör, belli bir ölçüde toplumsal eşitsizliklerin kaynağını da oluşturan dinsel ve etnik kimliklerdir. Yani kapitalist kente kadar mekânsal ayrışma gelir ve sınıfa göre değil din, cemaat ve etnik kimliklere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı dine, cemaate ya da etnik kimliğe sahip tüm toplumsal gruplar farklı kalitedeki konutlarda ama birbirlerini dışlamadan aynı mekânda yan

yana yaşayabilmektedirler (Kurtuluş, 2003: 77).

Kapitalist toplumun ortaya çıkışı ile birlikte, sermaye birikiminin yoğunlaştığı kentlerde mekân; din, cemaat ve etnik kimlikten çok sınıfsal kimliğe bağlı olarak ayrışmaya başlamıştır. Sınıf kimliği diğer kimliklerin önüne geçerken, kapitalizmin doğası gereği derinleşen eşitsizliklerin mekânda yeniden düzenlenmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Tümtaş, 2012; Kurtuluş, 2003: 77).

Kapitalizmde içsel olarak var olan ve gelirler açısından ifade edilen geleneksel eşitsizlik, günümüzde konut koşullarından çalışma saatlerine kadar uzanan, sağlık, eğitim ve kültürel olanakları da içine alan birtakım ortak hizmetlere erişebilirlik ile tanımlanabilen yeni toplumsal ayırım noktalarıyla ifade edilmektedir (Castells, 1997: 27).

Castells (1989), sanayi kapitalizminden, esnek üretim süreçlerine dayanan bilgi ve teknoloji merkezli kapitalizme geçişin kentlerde yaşanan dönüşümü belirlediğini ileri sürmektedir. Ekonomik yapıdaki bu tekno-ekonomik dönüşümün, mesleki yapıda, gelir dağılımında, mekânsal örgütlenmelerde ve alanlarda, kutuplaşmayı ve toplumsal dışlanmayı belirginleştirdiğini, kentlerde ikili bir yapı ortaya çıkardığını ileri sürmektedir. Bu dönüşüm, orta sınıfın çalıştığı güvenceli işleri ve devlet sektörü işlerini gittikçe azaltmaktadır. Amerika ve Kıta Avrupası başta olmak üzere Batı’da gerek sınıfa gerekse ırka dayalı mekânsal ayrımcılığın ve eğitimdeki eşitsizliklerin sonucu yoksul kesimler yeni teknoloji ve bilgi yoğun işler için gerekli vasıflara sahip olamamaktadır. İş süreçlerinin ve türlerinin bireyselleşmesi, işçilerin aşırı sömürsü, toplumsal dışlanma ve ayrışma, “ikili kent” yapısı ortaya çıkarmıştır (Castells, 1989; 2001: 69). Bu ikili kent yapısında, bir yanda bilgi-teknoloji temelli uzmanlık, yöneticilik gibi yüksek ücretli işlerin yer aldığı sektörler, diğer yanda da yoksullar, göçmenler ya da diğer dezavantajlı grupların çalıştıkları düşük ücretli ve statülü, emek yoğun ve

yükselme olanağı sunmayan, geçiciliğin ve enformelliğin yaygın olduğu işlerin yer aldığı sektörler bir arada bulunmaktadır (Castells, 1989: 204-205). Bu ikili yapı aynı zamanda mekânsal farklılaşmayı da karşımıza çıkarmaktadır.

Mekânsal farklılaşma; kapitalist üretim sürecinden doğan güçlerce üretilir, insanların özerk ve kendiliğinden yeğlemelerinin ürünü olarak yorumlanmamalıdır (Harvey, 2002: 169). Günümüz kentlerindeki mekânsal farklılaşma, pazar donanımına ulaşabilmek için gerekli kıt kaynaklara erişim olanaklarında farklılaşma anlamına gelmektedir. Örneğin eğitim fırsatlarına erişim olanaklarındaki farklılıklar pazar donanımının bir kuşaktan ötekine taşınmasını kolaylaştırır ve devingenlik olanaklarının belirgin bir biçimde kısıtlanmasına yol açar. Fırsatlar öyle yapılanmış olabilir ki, beyaz yakalı işgücü beyaz yakalı bir komşuluk biriminde, mavi yakalı işgücü mavi yakalı komşuluk biriminde vb. yeniden üretilir. Topluluğun yaşadığı mekân, üretim yeri için uygun işgücünün yeniden üretildiği mekândır. Bir diğer ifade ile mekânsal yerleşim, sınıfsal boyutlu özellikler taşımakta ve üretim biçim ve ilişkileri de bu süreçte etkili olmaktadır. Yani kentlerde genel olarak herkes kendi gelir düzeyine uygun düşen bir konut alanında oturmakta, sınıfsal ayrımlar mekâna ve konut alanlarına doğrudan yansımaktadır. Sermayenin yoğun baskı ve talebi altındaki kentsel alanlarda, mekânsal farklılaşma zaten büyük ölçüde üretilmiş durumdadır ve kentli bireyler tercihlerini buna uydurmak durumundadır. Pazar düzeneği kentlilerin seçim yelpazesini daraltmaktadır. Bu süreçte varıl grupların ve sermayenin tercihlerinin biçimlenişi ortaya keskin mekânsal farklılaşmalar çıkarmaktadır. Mekân seçiminde yoksulların hiçbir tercih hakları yoktur, varıl gruplar seçimde bulduktan sonra geriye kalanla yetinmek durumundadırlar (Harvey, 2002: 161-162, 166-167; Peet, 1987: 40; Özer, 2004: 10; Kartal, 1982: 229; Erder, 1996: 20-21).

Kentlerin yeniden yapılandırılmasına yönelik uygulamalar; üst düzey meslek, finans ve yönetim işlevlerinin, üst ve üst orta sınıfa dahil kesimlerin mekânsal tercihlerine hizmet etmektedir. Bu kesimler için iş ve konut olanakları kurulmasının yanı sıra, yine bu kesimlere yönelik dinlenme-eğlenme mekânları oluşturulmaktadır. Bir burjuva yaşam alanı oluşturmaya yönelik yenileme politikaları yoksul ve marjinal kesimleri mekânsal açıdan dezavantajlı konuma düşürmekte ve üst/üst orta sınıfların tercihlerine bağlı olarak yaşam alanlarını değiştirmek zorunda kalmakta ya da tercih edilmeyen kentsel alanlara itilmektedirler (Smith, 2015: 51). Toplumsal olarak daha altta düşünülen kesimle mekânsal olarak ayrılmak ya da bu kesimleri kendi mekânsal ölçeklerinden dışlamak, günümüz kentlerinde sıklıkla görülen bir durumdur ve bu ayrışma/dışlama sürecini “yalıtım” ifadesiyle ele almak mümkündür (Bauman, 2013:82-84).

Bu tarz yaklaşım mekânsal ayrıştırma ve dışlamayı güçlendirir niteliktedir. (Koçancı, 2014). Yoksulların ya da sınıf altının kent merkezinden uzaklaştırılması anlamına gelen mekânsal ayrıştırma önemli bir sosyal dışlanma alanlarından biri olmanın yanı sıra kültürel, sosyal, siyasal ve ekonomik dışlanma tiplerini de ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'nin alt sınıflar/ gelirsizler için yönettiği ve dönüşüm politikalarının önemli bir parçası olması hedefiyle ortaya çıkan “Yoksul Sosyal Konutlar” yukarıda bahsedilen mekânsal ayrıştırmanın en yoğun yaşandığı bölgelerdir. Örneğin Ankara'da inşa edilen konutlar kent merkezinin 24 kilometre dışında yer almaktadır. Bu kişiler gelir yoksulluğunun bir sonucu olarak kentin çok dışında izole bir ortamda yaşamak durumundadır (Koçancı,2014: 128). Kent merkezinden uzaklaştırma, sadece işgüçlerine fiilen katılımının önüne geçmek anlamına gelmemekte bununla birlikte tüketimin faaliyetlerinin de kısıtlanması anlamına gelerek, toplumsal bütünleşmenin bir argümanı daha ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla kent dışına çıkartılan, işgücü

piyasalarına katılmayan aynı zamanda tüketemeyen bir sınıf altı kümesi oluşturulmaktadır.

Bauman'ın ifadesiyle sosyal dışlanma, tüketim üzerinden gerçekleşir ve kişinin alım gücüne bağlı olarak oluşur. Bununla birlikte sosyal dışlanma, zihinsel ve sosyal iletişim sürekliliğinin ya da iletişimin kesilmesi durumudur ve dışlanmanın başladığı nokta, bireyin tüketim unsurlarına ulaşırken sahip olduğu eksik sosyo-ekonomik donanımdır (Bauman, 1999: 17-28). Sosyal dışlanmanın tek bir boyutu yoktur. Sunulan hizmetlere ulaşamama, siyasal, kültürel, ekonomik ve kentsel mekanlardan dışlanma olarak kendini gösterir.

Kaya'ya (2010: 15- 16) göre, sosyal dışlanma işsizlik, maddi yoksunluk ve sosyal haklardan mahrum bulunma halidir. Sosyal dışlanmaya mahrumiyetler üzerinden bakılması aslında bir anlamda yoksulluk ve yoksunluk hallerini tartışmanın ana eksenine oturtmaktadır. Ancak bu tartışma kaynak kıtlığına bağlı ortaya çıkan bir sonuca işaret etmektedir. Münch'e (2012: 377) göre sosyal dışlanmanın en önemli nedeni yoksulluktur.

Silver; yoksulluk ve sosyal dışlanmanın sebep sonuç ilişkisi içinde değerlendirilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Silver'a göre yoksulluk tek boyutludur ve finansal ya da materyal kısıtlılığına ya da gelir yoksunluğuna işaret etmektedir. Sosyal dışlanma ise çok boyutludur. Yurttaşlık haklarından gelir yoksunluğuna, eğitim/ sağlık hizmetlerine erişemeden barınma yoksulluğuna kadar gündelik hayatın tüm alanlarını kapsamaktadır (Silver, 1994).

Kent dışına atılan ya da kentin dışında yaşamak zorunda bırakılan bir yoksul kümesi, öncelikli olarak işgücü piyasalarının dışına sürüklenmiş olacaktır. Gerek biçimsel gerekse biçimsel olmayan işlerin gerçekleştirildiği kent alanının dışına itilmesi artık az da olsa sürekli olan gelirlerinden mahrum kalması anlamına gelecektir. Diğer taraftan mekânsal ayrıştırma, siyasal ve sosyal haklar

kapsamında her vatandaşa sunulan imkân ve hizmetlere de ulaşamama problemini barındırmaktadır. Böylece yoksulluk kazanç ve tüketim üzerinden yeniden inşa edilmektedir (Kurtuluş, 2003; Koçancı: 2014).

5. SONUÇ YERİNE...

Günümüz mekânın üretimi ve mekânın yeniden üretimi politikaları bünyelerinde keskin bir eşitsizlik barındırmaktadır. Temelde sermayenin birikim ve gelişim süreçlerine hizmet eden kentsel politikalar; yenileme/dönüşüm adı altında mekânsal ayrışmayı varsıl kesimler lehine yeniden düzenlemektedir (Smith, 2015: 33-36).

Kentlerin günümüzde sermaye açısından en tercih edilir ve cazip yatırım alanları olması ulusal/küresel sermaye ile kent ve devlet yöneticileri arasında karşılıklı bir ilişkinin doğmasına yol açmaktadır. Yeniden üretim ve devamlılığını sağlama adına sermaye kentsel alanlara ve yatırımlara yoğunlaşırken kent ve devlet yöneticileri de akışkan sermayeyi çekebilmek ve kalıcı kılabilmek adına çaba sarf etmektedirler (Ergun, 2014: 143).

Rant temelli yaklaşım doğrultusunda içi boş birer meta konumuna indirgenen kentler, sermaye birikim süreçlerine katkı sağlamak adına yeniden yapılandırılmaktadır. Bu yeniden yapılandırılma sürecini Harvey "yaratıcı yıkım" olarak adlandırmaktadır (Harvey, 2009: 193). Yaratıcı yıkımın kazananı sermaye ve varsıl gruplar olurken; kaybedenleri ve olumsuz etkilerini en çok hisseden kesim ise yoksullar, marjinal gruplar ve siyasal iktidarın nimetlerinden uzak tutulanlar olmaktadır (Erder, 1998: 109-110; Keyder, 2002: 50; Tümtaş ve Ergun, 2014; Harvey, 2009: 194).

Genel olarak ifade etmek gerekirse insanlık tarihi boyunca eşitsizlik ilişkilerini barındıran mekânlar olan kentler, günümüzde bu eşitsizliği ayrışma/dışlama özellikleri taşıyan uygulamalarla fiziksel olarak daha da pekiştirmektedirler. Işık ve Pınarcıoğlu'na göre (2001: 42), sosyal yaşamda Weber'in bahsettiği duvarlar,

günümüz kentlerinde fiilen de görülmektedir. Kentsel mekânda yoksullar ve yoksul olmayanlar arasında mekânsal bir ayırım bulunmaktadır. Bu anlamda mekân, temelde bu iki grup arasında paylaşılmakta ve statü duvarları korunakları yörekentler, siteler, rezidanslar olarak gerçek yapı malzemelerinden yükselmektedir. Öte yandan bu duvarların sınırları, Gans'ın söylediği anlamda “zenginlerin yapmayacağı” işleri yapmak için her gün yoksullar tarafından aşındırılmaktadır. Tarihsel olarak her daim ekonomik, siyasal, sosyal ya da dinsel erk odaklarına hizmet etmek zorunda kalan yoksul kesimler günümüzde benzer şekilde çalışmaya devam etmektedirler. Ancak günümüzün temel güç kaynağı olarak görülen ekonomik erke sahip olan kesimler, hizmetler sektörüne dahil olan gruplarla mekanlarını sürekli olarak paylaşmak istememekte, talep ettikleri hizmet karşılandıktan sonra varıl mekanlarından uzaklaşmalarını istemektedirler. Dışlanmayı/ayrışmayı fiziksel olarak da yansıtan bu durum, bir yandan yoksul kesimleri varılların tercih etmedikleri kentsel alanlara itmekte, diğer yandan da toplumsal süreçlere katılamamalarıyla birlikte dezavantajlı konumlarını daha da pekiştirmektedirler.

Herhangi bir müdahale olmasa da kentsel alanlar; sosyo-ekonomik açıdan farklı kesimlerin yer seçim kararlarına ve bu kesimlerin yaşam standartlarına/ödeme-harcama kapasitelerine bağlı olarak kentliler tarafından paylaşılmaktadır. Konut fiyatları, tüketim alanları ya da bu alanlarda ikamet edebilmek adına sahip olunması gereken gelire bağlı olarak farklı sosyo-ekonomik grupların yoğunlukta olduğu kentsel alanlar ortaya çıkmaktadır. Bu kendiliğinden gelişen süreç dışında

günümüz kentsel politikaları ve kente bakış açıları nedeniyle kentsel ayrışma süreçleri daha keskin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Önceleri kentlerin çeperlerinde kalan alanlarda kendi çözümleri olarak gecekondular inşa eden ya da kent merkezlerinde kalan eskimiş/köhnemiş alanlarda yerleşikleşen yoksul/dezavantajlı kesimler; kentlerde yeni yaşam-ış alanları oluşturabilmek adına hayata geçirilen uygulamalar nedeniyle yaşadıkları yerlerden ayrılmak zorunda kalabilmektedirler. Kentsel arsa stokunun yetersizliğine ve varıl kesimlerin/sermayenin yeni yatırım/yaşam alanı taleplerine daha doğrusu yer seçim tercihlerine bağlı olarak kentsel dönüşüm uygulamaları hayata geçirilmektedir. Sağlıklı, temiz, yaşanabilir, depreme dayanıklı yerleşim alanları yaratmak kaygısıyla hayata geçirilen bu uygulamalar; hedefleri doğrultusunda bu tarz alanları oluşturmaktadır. Ancak gözden kaçırılan nokta; dönüştürülen alanlarda yaşayan kesimlerin sosyo-ekonomik konumlarına bağlı olarak dönüştürülen alanlarda ortaya çıkan konut bedellerini ödeyemeyecekleri ve bu alanlarda ortaya çıkan tüketim süreçlerine dâhil olamayacaklarıdır. Bu nedenle de yaşam alanlarından sosyo-ekonomik koşullarına uygun kent içi alanlara ya da farklı kentlere taşınmak zorunda kalmaktadırlar. Bu süreç de doğal olarak ayrışmayı-dışlanmayı daha görünür kılmaktadır. Bu çerçevede yapılması gereken; sağlıklı, temiz, yaşanabilir, depreme dayanıklı yerleşim alanları yaratma çabalarının yanına, yerinde dönüşümü sağlama ve dönüşüm alanlarında yaşayan kesimlerin projeler sonrasında da bu alanlarda yaşamlarını sürdürmelerine olanak sağlama hedefleri konulmalıdır.

KAYNAKÇA

1. ALVER, K. (2007). Steril Hayatlar, Hece Yayınları, Ankara.
2. ASLAN, Ş. (2006). “Yıkılmayı Bekleyen Gecekondular: Eyüp İlçesi
3. ASLAN, Ş. (2007). “Kentsel Dönüşüm Projeleriyle Resmi Söylemde Yeniden İnşa Edilen “Gecekondular” ve

- “Gecekondu İmgesi”, s. 122-131, İstanbul Kent Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 13-15 Eylül, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
4. ATLAS (2009) 195: 14-16.
 5. AYTAÇ, Ö. ve AKDEMİR, İ. O. (2003). “Türkiye’de Yeni Kentli Yoksulluk Sorunu”, s. 50-77, (Ed.) BİLGİLİ, A. E. ve ALTAN, İ., Yoksulluk Sempozyumu Bildiriler Kitabı II, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul.
 6. AYTEN, A.M. (2005). “Konuttan-İşyerine Dönüşüm Sürecinin Ankara, Kızılay Örneği’nde Araştırılması”, s. 677-699, Değişen-Dönüşen Kent ve Bölge, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu Bildiriler Kitabı Cilt 2, 8-10 Kasım 2004, ODTÜ, ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve TMMOB ŞPO Ortak Yayını, Ankara.
 7. BAŞER, N. E. (2005). “Küresel-Yerelleşme Sürecinde Kentsel Kalkınmanın Önemi ve Sürdürülebilirliği: Kentsel Dinamikler ve Katılımcılık Açısından Genel Bir Bakış”, s. 489-506, Değişen-Dönüşen Kent ve Bölge, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu Bildiriler Kitabı Cilt 1, 8-10 Kasım 2004, ODTÜ, ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve TMMOB ŞPO Ortak Yayını, Ankara.
 8. BAUMAN, Z. (1999). Çalışma Tüketim ve Yeni Yoksullar, Sarmal Yayınevi İstanbul.
 9. BAUMAN, Z. (2013). Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm, Say Yayınları, İstanbul.
 10. BIÇKI, D. (2005). “Kentsel Yoksulluğun Yapısal Faktörlerle Analizi: Ekonomik ve Politik Yapının Yeniden Örgütlenmesi: Karşılaştırmaları Bir Analiz”, İş- Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 7(1):104-135.
 11. BUĞRA, A. ve KEYDER, Ç. (2003). Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi,
 12. (www.undp.org.tr/publicationsDocuments/new_poverty.pdf) 28.11.2017
 13. CASTELLS, M. (1989). The Informational City. Blackwell Publishing, Oxford.
 14. CASTELLS, M. (1997). Kent, Sınıf, İktidar, (çev.) ERENDİL, A., Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
 15. ÇAVUŞOĞLU, E. (2009). Sulukule Gerçeği ve STOP Planı, Yayınlanmamış Çalışma.
 16. ÇOPUROĞLU, M. A. (2006). “Kentsel Dönüşüm Projeleri: Adana’daki Uygulamalar”, Planlama, 36: 147-153.
 17. DEMİRER, G. (1999). “Önsöz”, s. 9-11, Kent ve Halk, Kent Üzerine Alternatif Düşünceler, Ütopya Yayınevi, Ankara.
 18. DEMİRER, G. N., DEMİRER, T., DOĞMUŞ, O. E., DURAN, M., GÖRGÜN, T., HÜNLER, K., ÖZBOLAT, N. K., ÖZBUDUN, S., ORHANGAZİ, Ö. ve YAPICI, K. (1999). “YDD” Kıskaçında Çevre ve Kent, Ütopya Yayınevi, Ankara.
 19. DERİCİOĞULLARI ERGUN, A. (2014). “Kenti Yoksulu Çok, Yoksulun Ken(D/T)i Yok”, s. 1-19, (Ed.) KEÇELİ, A. ve ÇELİKOĞLU, Ş., Kent Çalışmaları I, Detay Yayıncılık, Ankara.
 20. DERİCİOĞULLARI ERGUN, A. ve SALLAN GÜL, S. (2016). “Kent Yoksullarının Dayanışma Biçimlerinin Dönüşümü: İzmir Karabağlar Örneği”, Akademik Sosyal Araştırmalar, 4(31): 337-363.
 21. DÜNDAR, Ö. (2003). “Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Sonuçları Üzerine Kavramsal Bir Tartışma”, s. 65-74, (Ed.) ÖZDEN, P. P., KARAKAŞ, İ., TURGUT, S., YAKAR, H., ERDEM, D. VE PALAOĞLU, N., Kentsel Dönüşüm

- Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 11-13 Haziran, YTÜ Oditoryumu, İstanbul.
22. EKİNCİ, O. (1995). Dünden Bugüne İstanbul Dosyaları, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
23. ENGİNCAN, P. (2015). “Kentsel Dönüşümün Sonuçları: Kent Yoksulluğu/Yoksunluğu ve Toplumsal Dışlanma”, *İdealkent*, 16: 107-122.
24. ERDER, S. (1996). *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, İletişim Yayınları, İstanbul.
25. ERDER, S. (1998). “Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler, ‘Yeni’ Eğilimler ve Kent Yoksulları Ya da Eski Hamamdaki Yeni Taslar”, s. 107-113, (Der.) SEY, Y. ve ÖZKAN, D., 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
26. ERGUN, C. (2009). “Engels Konutu Günümüzde Sorun Edinseydi...”, *Toplum ve Demokrasi*, 3(5): 221-226.
27. ERGUN, C. (2014). “Marka Kentler mi? Markalar İçin Kentler mi?”, s. 129-148, (Ed.) KEÇELİ, A. ve ÇELİKOĞLU, Ş., Kent Çalışmaları I, Detay Yayıncılık, Ankara.
28. FAINSTAIN, S. ve HARLOE, M. (1992). “Introduction: London and New York in The Contemporary World”, (Ed.) FAINSTAIN, S. GORDON, I. ve PACHIONE, M., *Divided Cities*, Blackwell Publishing, Oxford.
29. GANS, H. J. (1996). “From Underclass to Undercaste: Some Observations About The Future of The Post-Industrial Economy and its Major Victims”, (Ed.) MINGIONE, E., *Urban Poverty and The Underclass*, Blackwell Publishers, USA.
30. GIDDENS, A. (2008). *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
31. HARVEY, D. (2002). “Sınıfsal Yapı ve Mekansal Farklılaşma Kuramı”, s. 147-172, (Der.) DURU, B. ve ALKAN, A., 20. Yüzyıl Kenti, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
32. HARVEY, D. (2009). “Kapitalist Kent”, s. 181-202, *New Left Review* 2008 Türkiye Seçkisi, Agora Kitaplığı, İstanbul.
33. HARVEY, D. (2016). *Kent Deneyimi*, SEL Yayıncılık, İstanbul.
34. İSLAM, T. (2006). “Merkezin Dışında: İstanbul'da Soylulaştırma”, s. 43-58, İstanbul'da “Soylulaştırma”, (Ed.) BEHAR, D. ve İSLAM, T., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
35. IŞIK, O. ve PINARCIOĞLU, M.M. (2001). *Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınları, İstanbul.
36. JARGOWSKY, P. ve BANE, M. J. (1991). “Ghetto Poverty in The United States 1970- 1980”, s. 235-271 (Ed.) JENKS, C. ve PETERSON, P., *The Urban Underclass*, The Brooking Institution Press, Washington DC.
37. KARTAL, K. (1982). “Kentleşme Sürecinde Toplumsal Değişme Odağı Olarak Ankara”, s. 123-163, (Ed.) ERDER, T., *Kentsel Bütünleşme, Türk Sosyal Bilimler Derneği ve Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Ortak Semineri, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayınları*, Ankara.
38. KAYA, E. (2010), *Yoksullukla Mücadelede Avrupa'nın ve Türkiye'nin Sosyal Yardım Modeli*, Başbakanlık SYDGM Yayınları, Ankara.
39. KAYASU, S. ve YAŞAR, S. S. (2003). “Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Değerlendirme: Kavramlar, Gözlemler”, s. 20-28, (Ed.) ÖZDEN, P. P., KARAKAŞ, İ., TURGUT, S., YAKAR, H., ERDEM, D. VE PALAOĞLU, N., *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 11-13 Haziran, YTÜ Oditoryumu, İstanbul.
40. KEYDER, Ç. (2002). “Globalleşme

- Ekseninde STK'lar Bir Alternatif Olabilir Mi?", İstanbul, 42: 50-55.
41. KOÇANCI, M. (2014). Türkiye'de Sosyal Konut Politikaları ile Yoksulluğun Yönetimi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
42. KURTULUŞ, H. (2003). "Mekanda Billurlaşan Kentsel Kimlikler: İstanbul'da Yeni Sınıfsal Kimlikler ve Mekansal Ayrışmanın Bazı Boyutları", Doğu-Batı, 23: 75-96.
43. MARSHALL, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
44. MARX, K. (2003). Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire'i, Eriş Yayınları, İstanbul.
45. MARX, K. (2011). Kapital I. Cilt, Yordam Yayınları, İstanbul.
46. MERRIFIELD, A. (2017). Yeni Kent Sorunu, Tekin Yayınevi, İstanbul.
47. MİLLS, W. C. (1964). "Toplumsal Tabakalaşma Sosyolojisi", AÜSBF Dergisi, 19: 125- 142.
48. MÜNCH, S. (2012). Social Exclusion And Housing, Institute for Social Work and Social Education, Frankfurt.
49. MYRDAL, G. (1963). Challenge to Affluence, Pantheon, New York.
50. OSMAY, S. (1998). "1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü", s. 139-254, (Der.) SEY, Y. ve ÖZKAN, D., 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
51. ÖKTEM ÜNSAL, B. (2015). "AKP Dönemi Kentleşme Politikaları ve Kentsel Dönüşüm", s. 301-316, (Ed.) KORAY, M. ve ÇELİK, A., Himmet, Fıtrat, Piyasa AKP Döneminde Sosyal Politika, İletişim Yayınları, İstanbul.
52. ÖZBEK SÖNMEZ, İ. (2002). "Yoksulluğu Sürekli Kılan Faktörler Üzerine Gözlemler, İzmir Kent Merkezi Tarihi Konut Alanı Örneği", s. 247-268, Kentleşme, Göç ve Yoksulluk, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, İmaj Yayıncılık, Ankara.
53. ÖZDEMİR SÖNMEZ, N. (2006). "Düzensiz Konut Alanlarında Kentsel Dönüşüm Modelleri Üzerine Bir Değerlendirme", Planlama, 36: 121-127.
54. ÖZER, İ. (2004). Kentleşme, Kentleşme ve Kentsel Değişme, Ekin Kitabevi, Bursa.
55. PEET, R., (1987). "The Geography of Class Struggle and the Relocation of United States Manufacturing Industry", (Ed.) PEET, R., International Capitalism and Industrial Restructuring, Allen ve Unwin, Boston.
56. SAKIZLIOĞLU, B. (2006). "Bir Sementi Geleceğe Taşımak Ya Da Sulukule'de Neler Oluyor?", İstanbul, 57: 40-43.
57. SEN, A. (2004). Özgürlükle Kalkınma, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
58. SILVER, H. (1994). "Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms", International Labour Review, 133(5-6): 531-578.
59. SMITH, N. (2015). "Mutenalaştırma, Sınır ve Kentsel Mekanın Yeniden Yapılandırılması", s. 29-55, (Haz.) SMITH, N. ve WILLIAMS, P., Kentin Mutenalaştırılması, Yordam Kitap, İstanbul.
60. ŞENGÜL, T. (2001). Kentsel Çelişki ve Siyaset, Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
61. ŞENYAPILI, T. (2004). Barakadan Gecekonduya Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü: 1923-1960, İletişim Yayınları, İstanbul.
62. TÜMTAŞ, M. S. ve ERGUN, C. (2014). "Making Space For Capital" s. 328-339, (Ed.) EFE, R., SAM, N., SAM, R., SPİRİAJEVAS, E. ve GALAY, E., Cities In The Globalizing World and Turkey: A Theoretical and

Empirical Perspective, St. Kliment Ohridski University Press, Sofia.

63. TOPLU KONUT İDARESİ BAŞKANLIĞI (TOKİ), 2018, Faaliyet Raporu, Erişim tarihi: 11.12.2018
Erişim Yeri:
<https://www.toki.gov.tr/faaliyet-ozeti>
64. TÜMTAŞ, M. S. (2012). Kent, Mekan ve Ayrışma, Detay Yayıncılık, Ankara.
65. UZUN, N. C. (2006). “Yeni Yasal Düzenlemeler ve Kentsel Dönüşüme Etkileri”, Planlama, 36: 49-52.
66. WRIGHT, E. O. (1979). Class Structure and Income Determination, Academic Press, London.